

УДК 37.013.73

Цитування:

Іващенко І. В. Татаренко М. Г. Специфіка європейської театральної режисури фламандської хвилі: метафоричні образи Люка Персеваля. *Мистецтвознавчі записки* : зб. наук. пр. 2023. Вип. 44. С. 182–187.

Ivashchenko I., Tatarenko M. (2023). Specificity of European Theatre Directing of the Flemish Wave: Metaphorical Images Luk Perceval. *Mystetstvoznavchii zapysky*: zb. nauk. pr., 44, 182–187 [in Ukrainian].

Іващенко Ірина Віталіївна,
професор, заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри режисури
та майстерності актора,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
<https://orcid.org/0000-0002-1046-0735>
fusya5@ukr.net

Татаренко Марина Генадіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтв,
<https://orcid.org/0000-0001-6838-3560>
marina-lada-2012@ukr.net

СПЕЦИФІКА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТЕАТРАЛЬНОЇ РЕЖИСУРИ ФЛАМАНДСЬКОЇ ХВИЛІ: МЕТАФОРИЧНІ ОБРАЗИ ЛЮКА ПЕРСЕВАЛЯ

Мета статті – виявити особливості творчої діяльності одного з провідних представників театральної режисури «фламандської хвилі» Люка Персеваля. **Методологія дослідження.** Застосовано аналітичний метод, метод типологічного, мистецтвознавчого, жанрово-стильового та образно-стилістичного аналізу, завдяки яким виявлено і структуровано авторські підходи та методологію режисури Л. Персеваля, а також метод теоретичного узагальнення. **Наукова новизна.** Досліджено творчу діяльність одного з провідних режисерів європейського театру кінця ХХ – перших двох десятиліть ХХІ ст. Л. Персеваля; проаналізовано естетику театральної режисури Л. Персеваля крізь призму концепції постдраматичного театру; розглянуто метафоричні образи та їх місце в візуальному тексті вистави на прикладі постановок «Отелло» В. Шекспіра та «Чорно-жовто-червона трилогія: мандрівка в європейське серце п'їтьми» (альтернативна назва «Сум Бельгії») С. Хіна. **Висновки.** Театральна режисура Л. Персеваля, художнє мислення якого формувалося в атмосфері фламандської театральної культури і відображає всі її особливості, характеризується активними пошуками вишуканих символічних форм втілення вищої єдності всього живого. Режисер осмислює сучасність крізь призму минулого, здійснює спробу висвітлити глибокі суперечності сучасного соціокультурного простору в процесі створення системи творчих відображень, складної гри естетики сучасного постдраматичного театру та узагальнення різноманітних культурних нашарувань і актуальних для людини ХХІ ст. тем у містких метафорах. Л. Персеваль осмислює проблематику місця і часу, природи, життя, свободи, незалежності, складності життя і природних розбіжностей, явища і трагедії, що вражають людину. Власне ставлення, внутрішні переживання та глибинні почуття режисер виражає за допомогою метафоричних символів, що складають сутність його творчої манери. Особливістю режисерської лексики Л. Персеваля є пошуки метафоричних способів сценічного вираження складного психологічного змісту постановок, у процесі дослідження головних суперечностей людської особистості, що посилюють пластику оновленого мінімалістичного сценічного простору вистави.

Ключові слова: Люк Персеваль, європейська театральна режисура, «фламандська хвиля», постдраматичний театр, метафоричні образи.

Ivashchenko Iryna, Professor, Honoured Artist of Ukraine, Professor of the Department of Directing and Acting Skills, Kyiv National University of Culture and Arts; Tatarenko Maryna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts

Specificity of European Theatre Directing of the Flemish Wave: Metaphorical Images Luk Perceval

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the creative activity of one of the leading representatives of theatre directing of the "Flemish wave" Luk Perceval. **Research methodology.** The analytical method, the method of typological, art history, genre-stylistic, and figurative-stylistic analysis was used, thanks to which the author's approaches and the methodology of L. Perceval's direction were revealed and structured, as well as the method of theoretical generalisation. **Scientific novelty.** The creative activity of one of the leading directors of the European theatre at the end of the 20th century and the first two decades of the 21st century was studied. L. Perceval;

the aesthetics of L. Perceval's theatrical direction are analysed through the prism of the concept of post-dramatic theatre; metaphorical images and their place in the visual text of the play are considered, using the example of the productions of "Othello" by W. Shakespeare and "Black-Yellow-Red Trilogy: Journey to the European Heart of Darkness" (alternative name "Belgium Sorrow") by S. Khin. **Conclusions.** Theatrical direction of L. Perceval, whose artistic thinking was formed in the atmosphere of Flemish theatre culture and reflects all its features, is characterised by an active search for exquisite symbolic forms of the embodiment of the highest unity of all living things. The director interprets modernity through the prism of the past, makes an attempt to highlight the deep contradictions of the modern socio-cultural space in the process of creating a system of creative reflections, the complex play of aesthetics of modern post-dramatic theatre and generalising various cultural layers and topics relevant to people of the 21st century in comprehensive metaphors. L. Perceval comprehends the problems of place and time, nature, life, freedom, independence, the complexities of life and natural contradictions, phenomena and tragedies that strike a person. The director expresses his own attitude, inner experiences and deep feelings with the help of metaphorical symbols that make up the essence of his creative manner. A feature of L. Perceval's directorial vocabulary is the search for metaphorical ways of stage expression of the complex psychological content of productions, in the process of researching the main contradictions of the human personality, which enhance the plasticity of the updated minimalist stage space of the performance.

Keywords: Luk Perceval, European theatre direction, "Flemish wave", post-dramatic theatre, metaphorical images.

Актуальність дослідження. Важливим явищем сучасного європейського театрального дискурсу є творчість представників покоління фламандських режисерів-експериментаторів - Яна Фабра, Яна Лаурера, Іва Ван Хове, Гі Кассірса, Яна Декоте та Люка Персеваля, активна популяризація яких в останні два десятиліття ХХ ст. була відома під назвою «фламандська хвиля». Серед представників «фламандської хвилі» на сучасному етапі особливу увагу привертає режисерська діяльність Люка Персеваля (1957 р.н.), випускника Королівської фламандської консерваторії (Антверпен), засновника театральної компанії «Blauwe Maandag Cie» (1984 р.), художнього керівника Національного театру Антверпена (1998 р.), директора-резидента берлінського театру «Schaubühne am Lehniner Platz» (2005-2008 рр.), режисером гамбурзького театру «Талія» (2009-2016 рр.), бельгійського «NTGent» (2018-2022 рр.), лауреата численних міжнародних премій.

Важливість осмислення режисерських концепцій та прийомів провідних представників європейського театру з метою розширення теоретичної бази сучасного театрознавства зумовлює актуальність теми дослідження.

Мета статті – виявити особливості творчої діяльності одного з провідних представників театральної режисури «фламандської хвилі» Люка Персеваля.

Аналіз публікацій. Дослідження, пов'язані з режисурою європейського театру кінця ХХ – початку ХХІ ст. на сучасному етапі розвитку мистецтвознавства і театрознавства формують один із найбільш перспективних напрямів. Серед останніх досліджень та

публікацій українських науковців, присвячених різноманітним аспектам сучасної театральної режисури європейських країн наведемо праці Т. Буздигана «Ромео Каstellуччі – апологет постдраматичного театру» [1] та «Естетика постдраматичного театру в творчості Ромео Каstellуччі» [2], М. Татаренко «Режисура сучасного французького авангардного театру Нантер Амандьє: стилістичні і концептуальні новації» [3], В. Стрельчук «Метанаративи ірландського постдраматичного театру в контексті постановок Г. Кігана та Ф. Кеннона» [4], Т. Філіної «Культуротворча чинність словацького національного театру: історія та сучасність» [5] та ін. Проте особливості режисури представників «фламандської хвилі» загалом та Л. Персеваля зокрема, лишаються практично невисвітленими.

Виклад основного матеріалу. Діяльність фламандських режисерів Яна Фабра, Яна Лаурера, Іва Ван Хове, Гі Кассірса, Яна Декоте та Люка Персеваля, що починали свій творчий шлях у власних театральної компанії з порівняно невеликими бюджетами і були відомими лише на національному рівні, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. отримала міжнародне визнання, в тому числі на критичному та теоретичному рівні [8, с. 256]. У 1990-ті рр. всі вони стали широко відомі в масштабах світового театру, зайнявши важливі посади в європейських театральної компанії, а їх постановки аналізуються на сторінках ґрунтовної наукової праці Г.-Т. Леманна «Постдраматичний театр» (1999 р.) – вичерпного, практично канонічного огляду експериментального виконавського мистецтва «поставангардного» періоду останній трьох десятиліть ХХ ст.

Найяскравішою театральною постановкою Л. Персеваля, на думку дослідників, стала «Війна десяти» – інсценізація за мотивами королівських драм В. Шекспіра (1997–1998 рр.). Вистава, що тривала дев'ять годин і яку переглянула рекордна кількість глядачів у Фландрії та Нідерландах отримала нове сценічне життя в рамках Зальцбургського фестивалю – режисеру запропонували здійснити постановку німецької версії під назвою «Schlachten!». Шекспірівська тетралогія принесла широке визнання молодому фламандському режисеру [9, с. 275], чому великою мірою посприяли сміливі експерименти в пошуках прихованого в драматичному матеріалі сенсу.

За Л. Персевалем важливим лейтмотивом драматургії В. Шекспіра є втрата особистої ідентичності, що відображена в страху втратити контроль над власним життям, страхом незворотності долі, страху від неможливості отримання відповідей на фундаментальні питання ані в культурі, ані у вірі, ані у релігії [9, с. 276]. Визначні драматичні твори минулого не обмежуються своїм постійним змістом, а наділені властивістю відображати час, збагачуючись новими думками. Новий зміст відповідно зумовлює нову виконавську форму: нову технологію, нові прийоми, нові фарби, поєднання та ін.

Однією з найвідоміших вистав Люка Персеваля в перші десятиліття ХХІ ст. є «Отелло» В. Шекспіра в сценічній адаптації Г. Зенкеля і Ф. Залмоглу. В рамках провідних тенденцій постдраматичного театру режисер в співпраці з драматургами репрезентують новий варіант «Отелло», написаного сучасною німецькою мовою з використанням жаргонізмів і ненормативної лексики, але зі збереження автентичного сюжету, структури і характерів персонажів. На думку дослідників, такий синтез класичних канонів театральної драматургії з елементами маргінального середовища посприяв формуванню нової сценічної енергії [10, с. 519].

Відповідно до авторського бачення сценаристів та режисера, один із найвідоміших сюжетів англійського драматурга отримує нестандартне трактування – акцент з конфлікту, викликаного ревнощами, на конфлікт расової приналежності. На думку дослідників, «той безпосередній формі, яку приймає расизм в постановці», передусім варто завдячувати Ф. Займоглу – німецьким іммігрантом турецького походження, який у власній творчості глибоко досліджує расові

питання, в боротьбі з «оманливими інтерпретаціями будь-яких питань мультикультуралізму» [6, с. 189].

Водночас навіть вибір Л. Персевалем акторського складу дозволяє розглядати питання про расову приналежність в іншій, нетрадиційній для сучасного європейського театру манері, коли на головні ролі, які завжди виконували представники європеїдної ради, запрошувалися чорношкірі актори. Роль Отелло, який у свідомості театральних глядачів багатьох століть – темношкірий мавританський офіцер, у постановці Люка Персеваля виконує актор Т. Тіме, з яким у режисера склалися надзвичайно продуктивні стосунки в епічній та характерно ліберальній адаптації першої тетралогії історичних п'єс В. Шекспіра – постановці «Шлахтен!» («Бійня!»). Призначення на роль мавра не чорношкірого актора також певною мірою є метафорою режисера про нездатність сучасної театральної публіки вийти за межі расової проблеми. У постановці «Отелло» Л. Персеваля єдиним чорношкірим актором є Е. Хаген, присутність якого на сцені режисер використовує, щоб викликати почуття провини у переважно білих глядачів, які слухають злі расистські тиради.

Загальна атмосфера, що створюється сценарієм, декораціями та костюмами нагадує сучасну північну Європу, проте це версія сучасного світу, в якому приховані тонкощі інституціональних та індивідуальних особливостей зазвичай переносяться у відкриті вираження нетерпимості. Постановниками використовується ряд банальних насмішок, що спеціально перегукуються з лексикою нацистської епохи, створюючи ефект історичної невизначеності, завдяки якому глядача змушують зрозуміти, що расові жахіття, які повинні були лишатися далеко в минулому, зберігаються і в теперішньому. Основним сценічним образом Л. Персеваля обирає два монохромних фортепіано, поставлених один зверху іншого – чорний «баран», який покриває білу «вівцю» (на це наголошується і в додатках до програмки вистави: «це фортепіано звучить як тварина») [11, с. 94] спочатку видається цікавим візуальним ходом, проте невдовзі викликає глибоке відчуття морального запаморочення, оскільки викликає розуміння у глядача співучасті в расизмі образу та женоненавистності. Л. Персеваль використовує цю візуальну метафору з метою нагадати глядачу про акт блуду, що відбувся між одним із «нас» та одним із «них». Окрім того, ця метафора надзвичайно цікаво

уособлює образ Дездемони, її пасивність, невинність та наївність – біле фортепіано, яке стало непотрібним як інструмент через його положення під чорним «чоловічим» фортепіано. Остаточо доповнює складний метафоричний образ професійна гра відомого джазового виконавця Е. Томаса – чорне фортепіано засобами музичних звуків виражає почуття ніжності, шаленої пристрасті, відчуття біди – внутрішні відчуття і почуття персонажів вистави замість слів, на які у сучасному житті люди звертають все менше уваги [11, с. 95].

Особливістю режисерської естетики Люка Персеваля є позиціонування героя як центру вистави – це зумовлює і підхід до вирішення сценографічного оформлення, що характеризується мінімізацією сучасних мультимедійних технологій, машинерії та театральних ефектів і акцентуванні на природі актора.

У 2022 р. на сцені бельгійського театру «NTGent» відбулася прем'єра вистави-трилогії Л. Персеваля «Чорно-жовто-червона трилогія: мандрівка в європейське серце п'ятьми» (альтернативна назва «Сум Бельгії») С. Хіна, присвяченої дослідженню темних сторін історії країни – епічного центру Європи [13] на основі творчого опрацювання документальних свідчень. Для зручності глядацького сприйняття відвідувачам надано можливість переглянути три частини постановки одразу (сценічний марафон триває з 11 ранку до 22 години), або дивитися їх як окремі самостійні вистави під назвами «Чорний: Конго», «Жовтий: Рес» та «Червоний: Священна війна» - на честь кольорів бельгійського державного прапора. Вся історія являє собою проникливу і сюрреалістичну історію про парадоксальну країну – політичне серце сучасної Європи. Відповідно до авторського бачення режисера, історичні події стають лише відправною точкою в сценічному втіленні розповіді про свою країну, що показує як політичний порядок призводить до людських страждань. Перша частина трилогії - вистава «Чорний: Конго», основою якої стали документальні свідчення місіонера-афроамериканця В. Шеппарда, присвячена відтворенню расистських злочинів експлуатаційного режиму, який було встановлено в лише формально незалежній Вільній державі Конго бельгійським королем Леопольдом II наприкінці XIX – на початку XX ст. У виставі досліджується обіцянка колоніалізму стати «цивілізаційною» силою, забезпечити Європу новим багатством і дати афроамериканцям новий дім.

Основою другої частини трилогії – постановки «Жовтий: Рес» стала проблематика фламандського колабораціоністського молодіжного фашистського руху 30-х рр. XX ст. і часів Другої світової війни, коли багато представників фламандської молоді стали адептами нацистської ідеології. Вистава заснована на новій п'єсі бельгійського письменника і режисера П. ван Краайя, проте доповнена іншим історичним матеріалом. Основна сюжетна лінія обертається довкола вигаданої фламандської родини, яка співчуває нацистам. Син Джеф їде на Східний фронт і посилає додому листи; його сестра Міє (Л. Вільдемерш) прагне приєднатися до нього і вступає в листування з іншим солдатом, Алоїзієм. Голова родини Стаф (П. Сейнев) конфліктує зі своїм братом Хубертом, який виступає проти німецької окупації і приховує молоду єврейку Ханну. На думку дослідників, хорова структура і алюзивність вистави вимагає від глядача посиленої розумової роботи [7]. Складне метафоричне бачення Л. Персеваля найяскравіше простежується в хореографічних сценах: актори танцюють під супровід барабанів на великому столі і довкола нього в стані трансу, що є нагадуванням про складний спадок німецького сучасного танцю, в якому перевага надавалася ансамблевим номерам, а деякі провідні хореографи співпрацювали з нацистським режимом і, відповідно, зробили свій внесок в його пропаганду.

У третій виставі – «Червоний: Священна війна» Л. Персеваль відтворює страшні події 22 березня 2016 р. у Бельгії – два напади, що здійснили члени місцевої терористичної організації ісламістів у метро і аеропорту Брюсселя. Терористична атака досліджується у постановці з погляду історії батька одного зі смертників – таким чином Л. Персеваль намагається дослідити розчарування та ізоляцію як чинники, що можуть призвести до екстремізму і радикалізму.

У співпраці з художником-постановником А. Курц, художником по костюмах І. Ванденбуше та дизайнером з освітлення М. Ван Денесом режисеру вдалося створити унікальну сценічну атмосферу. Величезну роль у постановці трилогії відіграє візуальний ряд, який, характеризується використанням численних видовищних елементів, що поєднують три постановки, створюючи чітку наскрізну лінію між ними. Метафорою кожної вистави режисер обрав різні природні елементи: у першій частині

трилогії він використовує дощ, який в різні моменти йде на персонажів, змушуючи їх кидатися в пошуках притулку; у другій такою метафорою стає сніг, який засипає Стафа і всю його родину, яка очікує повернення сина зі Східного фронту; у виставі «Червоний» Л. Персеваль використовує туман, який оточує героїв, затьмарює їх погляд, роблячи їх загубленими і самотніми на сцені – туман також викликає асоціацію з димом від недавнього вибуху.

Сценічний дизайн трилогії зосереджено довкола більярдного стола – метафоричного зображення остова, який рятується від зливи Конго, в джунглях важких канатів, що звисають зі стелі («Чорний»); обідній стіл, оточений білими прапорами різної висоти, за яким сидять члени родини, поховані в горах снігу – як у своєму горі, що постійно посилюється («Жовтий»; і як величезні уламки від вибуху небаченої бомби, що і досі висять над сценою у стані детонації.

Л. Персеваль підіймає кілька тем і мотивів – ідею втраченого покоління та питання про те, що створює умови для того, щоб нормальні люди здійснювали страшні вчинки.

Творча діяльність Л. Персеваля вирізняється постійним пошуком фламандських елементів в класичних п'єсах. Наголошуючи на тому, що театру потрібна «впізнаваність», режисер вбачає своїм надзавданням встановлення зв'язку зі своїм суспільством і культурою, а сенс театру – в процесі пошуку, оскільки лише «незнання», яке хоче знати, призводить до переосмислення. В творчості режисера головну роль відведено темі родини. Л. Персеваль шукає універсальний погляд на людину і суспільство, обравши основними джерелами натхнення драматургію В. Шекспіра, А. Стріндберга, Ж. Расіна та ін. Водночас у межах тенденцій розвитку постдраматичного театру [12, с. 87], режисер репрезентує новий театральний текст, в якому драматургія позиціюється вже не як першооснова, а лише як елемент, рівень та матеріал сценічного зображення.

Наукова новизна. Досліджено творчу діяльність одного з провідних режисерів європейського театру кінця ХХ – перших двох десятиліть ХХІ ст. Л. Персеваля; проаналізовано естетику театральної режисури Л. Персеваля крізь призму концепції постдраматичного театру; розглянуто метафоричні образи та їх місце в візуальному тексті вистави на прикладі постановок «Отелло» В. Шекспіра та «Чорно-жовто-

червона трилогія: мандрівка в європейське серце п'їтьми» (альтернативна назва «Сум Бельгії») С. Хіна.

Висновки. Театральна режисура Л. Персеваля, художнє мислення якого формувалося в атмосфері фламандської театральної культури і відображає всі її особливості, характеризується активними пошуками вишуканих символічних форм втілення вищої єдності всього живого. Режисер осмислює сучасність крізь призму минулого, здійснює спробу висвітлити глибокі протиріччя сучасного соціокультурного простору в процесі створення системи творчих відображень, складної гри естетики сучасного постдраматичного театру та узагальнення різноманітних культурних нашарувань і актуальних людині ХХІ ст. тем у містких метафорах. Л. Персеваль осмислює проблематику місця і часу, природи, життя, свободи, незалежності, складності життя і природних протиріччя, явища і трагедії, що вражають людину. Власне ставлення, внутрішні переживання та глибинні почуття режисер виражає за допомогою метафоричних символів, що складають сутність його творчої манери. Особливістю режисерської лексики Л. Персеваля є пошуки метафоричних способів сценічного вираження складного психологічного змісту постановок, у процесі дослідження головних протиріч людської особистості, що посилюють пластику оновленого мінімалістичного сценічного простору вистави.

Література

1. Буздиган Т. М. Ромео Каstellуччі – апологет постдраматичного театру. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2021. № 4. С. 214–217.
2. Буздиган Т. Естетика постдраматичного театру в творчості Ромео Каstellуччі. Острозькі культурологічні читання: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Острого, 15 квітня 2021 р.). Острого : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. С. 54–56.
3. Татаренко М. Г. Режисура сучасного французького авангардного театру НантерАмандьє: стилістичні і концептуальні новації. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. 2021. Вип. 39. С. 245–250.
4. Стрельчук В. О. Метанаративи ірландського постдраматичного театру в контексті постановок Г. Кігана та Ф. Кеннона. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Сценічне мистецтво. 2021. № 4(2). С. 153–162.

5. Філіна Т. В. Культуротворча чинність словацького національного театру: історія та сучасність. Сценічне мистецтво: домінуючі проблеми художньо-творчих процесів: матеріали Всеукраїнської наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів та магістрантів. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2021. С. 126–130.

6. Billing Ch. M. Othello Was a White Man: Review of Othello (directed by Luk Perceval for Münchner Kammerspiele) at the Royal Shakespeare Theatre. 2007. Shakespeare. Issue 3. pp. 189–199.

7. Cappelle L. 'Yellow' Is a Play That Looks Great on Film. What Will It Be Like Onstage? The New York Times. 2021. URL : <https://www.nytimes.com/2021/03/18/theater/yellow-sorrows-of-belgium.html> (дата звернення : 12.11.2023).

8. Crombez T. Canonisation in Contemporary Theatre Criticism: A Frequency Analysis of 'Flemish Wave' Directors in the Pages of Etcetera, Contemporary Theatre Review. 2014. Issue 24. Vol. 2., pp. 252–261.

9. de Vos J. What's on an Old Man's Mind? Luc Perceval's King Lear. The Low Countries. Jaargang 11. 2003. pp. 274–276.

10. Jackson R. Shakespeare in Performance. Shakespeare Survey. 2012. pp. 513–524.

11. Jackson R. Shakespeare in Gdańsk, August 2006. *Shakespeare Quarterly*. 2007. Issue 58(1). pp. 93–108.

12. Lehmann H.-T. Postdramatic Theatre. Translated and with an Introduction by Karen Jürs-Munby. Routledge, 2006. 225 p.

13. The Black-Yellow-Red-Trilogy/The Marathon. Lukperceval.info. 2022. URL : <https://lukperceval.info/work/the-sorrows-of-belgium-trilogy/> (дата звернення : 17.11.2023).

References

1. Buzdyhan, T. M. (2021). Romeo Castellucci is an apologist of the post-dramatic theatre. *Bulletin of the National Academy of Managers of Culture and Arts*, 4, 214–217 [in Ukrainian].

2. Buzdyhan, T. M. (2021). Aesthetics of the post-dramatic theatre in the work of Romeo Castellucci. Ostroh cultural readings: materials of the All-Ukrainian Scientific Conference (April 15, 2021). Ostroh: Publishing House of the National University "Ostroh Academy", 54–56 [in Ukrainian].

3. Tatarenko, M. H. (2021). Directing the modern French avant-garde theatre of Nanterre-Amandier: stylistic and conceptual innovations. *Art history notes*, 39, 245–250 [in Ukrainian].

4. Strelchuk, V. O. (2021). Metanarratives of the Irish post-dramatic theatre in the context of productions by H. Keegan and F. Cannon. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts*. Series: Performing arts, 4(2), 153–162 [in Ukrainian].

5. Filina, T. V. (2021). Cultural activity of the Slovak national theatre: history and modernity. Stage art: dominant problems of artistic and creative processes: materials of the All-Ukrainian scientific conference of scientific and pedagogical workers, doctoral students, postgraduates and master's students. Kyiv: Ed. KNUKіM centre, 126–130 [in Ukrainian].

6. Billing, Ch. M. (2007). Othello Was a White Man: Review of Othello (directed by Luk Perceval for Münchner Kammerspiele) at the Royal Shakespeare Theatre. *Shakespeare*, 3, 189–199 [in English].

7. Cappelle, L. (2021). 'Yellow' Is a Play That Looks Great on Film. What Will It Be Like Onstage? The New York Times. 2021. URL: <https://www.nytimes.com/2021/03/18/theater/yellow-sorrows-of-belgium.html> [in English].

8. Crombez, T. (2014). Canonisation in Contemporary Theatre Criticism: A Frequency Analysis of 'Flemish Wave' Directors in the Pages of Etcetera. *Contemporary Theatre Review*, 24, 2, 252–261 [in English].

9. de Vos, J. (2003). What's on an Old Man's Mind? Luc Perceval's King Lear. *The Low Countries*, 11, 274–276 [in English].

10. Jackson, R. (2012). Shakespeare in Performance. *Shakespeare Survey*, 513–524 [in English].

11. Jackson, R. (2007). Shakespeare in Gdańsk, August 2006. *Shakespeare Quarterly*, 58(1), 93–108 [in English].

12. Lehmann, H.-T. (2006). Postdramatic Theatre. Translated and with an Introduction by Karen Jürs-Munby. Routledge [in English].

13. The Black-Yellow-Red-Trilogy/The Marathon. Lukperceval.info. 2022. URL: <https://lukperceval.info/work/the-sorrows-of-belgium-trilogy/> [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2023
Отримано після доопрацювання 07.11.2023
Прийнято до друку 15.11.2023